

*Муканова Элзат Табылдиевна,
аспирант,
Кыргыз билим берүү академиясы,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**ЧЕТ ТИЛДЕРИН ҮЙРӨНҮП ЖАТКАН СТУДЕНТТИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШИН
УЮШТУРУУ ПРОЦЕССИНДЕ МУЛЬТИМАДАНИЙ
КОМПЕТЕНЦИЯСЫН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН МОДЕЛИ**

*Муканова Элзат Табылдиевна,
аспирант,
Кыргызская академия образования,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В
ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ СРС ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**

*Mukanova Elzat Tabyldievna,
Postgraduate Student,
Kyrgyz Academy of Education,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**MODEL OF FORMATION OF MULTICULTURAL COMPETENCE
IN THE PROCESS OF ORGANIZING THE SIW IN LEARNING OF FOREIGN
LANGUAGES**

Аннотация: Макалада чет тилдерин өздөштүрүп жаткан студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу процессинде алардын мультимаданий компетенциясын калыптандыруу моделинин автордук варианты сунуш кылынат. Макаланын автору студенттердин мультимаданий компетенциясын калыптандыруу боюнча бул модель жогорку окуу жайлардын окутуучуларына практикалык жардам көрсөтөт деп ишенет.

Аннотация: В статье представлен авторский вариант модели формирования мультикультурной компетенции студентов в процессе организации самостоятельной работы при изучении иностранных языков. Автор статьи надеется, что данный модель

по формированию мультикультурной компетенции студентов, окажет практическую помощь преподавателям высших учебных заведений.

Annotation: The article presents the author's version of the model for the formation of students' multicultural competence of students in the process of organizing independent work in the study of foreign languages. The author of the article hopes that this model for the formation of the multicultural competence of students will provide practical assistance to teachers of higher educational institutions.

Түйүндүү сөздөр: мультимаданий компетенция, модель, студенттин өз алдынча

иши, европалык технологиялар, субъект, портфолио.

Ключевые слова: мультикультурная компетенция, модель, самостоятельная работа студентов (СРС), европейские технологии, субъект, портфолио.

Key words: multicultural competence, model, independent work of students, European technologies, subject, portfolio.

Киришүү. European Language Portfolio деп аталган технологиялар чет тилдерин окутуу боюнча европалык стандарттарды практикалык ишке ашыруунун технологияларынын бири болуп эсептелинет. Бул система окуп жаткандарга чет тилин инсанга багытталган жана рефлексивдик мамилелердин негизинде үйрөнүү боюнча өз алдынча окуу ишмердүүлүгүндө практикалоо мүмкүнчүлүгүн берет. Мына ушуга байланыштуу студенттин өз алдынча ишин уюштуруунун технологиясы катары биз өзүбүздүн версиябызды иштеп чыктык.

Изилдөөнүн максаты. Чет тилин үйрөнүп жаткан студенттин өз алдынча ишин уюштурууда портфолио түзүү аркылуу анын мультимаданий компетенциясын (ММК) калыптандыруунун моделин иштеп чыгуу.

Методдору. Студенттин окуу ишмердүүлүгү менен анын билиминин, билгичтигинин теориялык базасы талдоого алынды жана жалпылаштырылды, бул боюнча жоболор салыштырма-типологиялык анализ колдонулду.

ММКны калыптандыруунун моделин түзүүдө биз ишмердүүлүк, окуу ишмердүүлүгү жана сунуштамалар теорияларынын негизги жоболорун жетекчиликке алдык:

1. Студенттин өз алдынча иши окуу ишмердүүлүгүнүн субъектисинин – студенттин жигердүүлүгү болуп мүнөздөлүүчү өзгөчөлүү түрү катары таануу;

2. Студенттин аң-сезимдүүлүгүн ишмердүүлүктүн эң бир маанилүү иретке салуучусу катары кабылдоо;

3. Окуу ишмердүүлүгүнүн мотивдештирүү, максат коюу, окуу тапшырмалары, текшерүү жана өзүн өзү текшерүү, баалоо

жана өзүн өзү баалоо сыяктуу курамдык бөлүктөрүнүн эсебин алуу;

4. Жеке тажрыйбаны окуп-билим алуу шарттарында жигердештирүүчү ишмердүүлүктү иретке салуучу, жаңы аракеттенүүнүн жайылтылышын жана жүзөгө ашырылышын иреттештирүүчү механизм катары эсебин алуу;

5. Студенттин жана окутуучунун СӨИ процессиндеги биргелешип иштөөсүнүнүн артыкчылыктуу жактарын таануу.

Демек, биз портфолиону чет тили боюнча студенттин өз алдынча ишин системалуу уюштуруунун негизги шарты катары кароону сунуш кылабыз, ал мындай учурда аудиториялык жана аудиториядан тышкары мүнөзгө ээ болот; ар бир студент тарабынан жекече жүзөгө ашырылат; өзүн өзү текшерүү, өзүн өзү баалоо жана өз алдынча билим алууну аракетке келтирүү менен репродуктивдүү, продуктивдүү жана чыгармачылык деңгээлдеринде жүргүзүлөт; студенттин өзүнө коюлуучу талаптарды андап-туюнуусунун негизинде ишке ашырылат. Студенттин чет тилин өздөштүрүү процессинде предметтик компетенцияларынын калыптануу абалы Ж. Бекматованын макаласында кенен берилген. Автор макаласында «студенттин англис тилин өздөштүрүү процессинде ааламдашуунун өзгөчөлүктөрү менен мүмкүнчүлүктөрүн пайдаланууну» [7, 100-б.] сунуш кылат.

Негизги мазмуну. Чет тили боюнча студенттин өз алдынча иштөө процессинде мультимаданий компетенцияны калыптандыруунун мында сунуш кылынган модели аудиториялык сабактар менен айкалышта (аларга кошумча катары) колдонулушу жана портфолио негизинде уюштурулушу зарыл. Окумуштуу С. Меркулованын сунуш кылган методикасына ылайык «иш эки түрдүү тартипте – окутуучунун жетекчилиги астында аудиториялык СӨИ жана студент тарабынан жекече, өзүнө ыңгайлуу убакытта жана орунда (үйдө, ресурстук борбордо, китепканада) жүргүзүлүүчү аудиториядан тышкаркы СӨИ тартибинде жүзөгө ашырылышы мүмкүн» [6, 127-б.].

В. Шаршневанын сунушу боюнча «аудиториялык жана аудиториядан тышкаркы СӨИ этап - этабы менен жүргүзүлөт:

1. Мотивдештирүүчү-системалаштыруучу этап;
2. Уюштуруучулук-стратегиялык этап;
3. Консультациялык-аткаруучулук этап;
4. Рефлексивдик-коррекциялоочу этап» [5, 48-б.].

Биринчи этаптагы (ЖОЖдогу окуу курсунун башында) аудиториялык жана аудиториядан тышкаркы СӨИ процессинде студенттин мультимаданий компетенциясынын деңгээлин системалаштыруу боюнча иш (тилдик паспортту жазып толтуруу) болжолдонот. «Студент тилдерди качан, кайсы жерде жана кандай ыкмалар менен үйрөнгөнүн, кайсы өлкөлөрдө жашаганын жана башка маалыматтарды баяндап жазат. Тилдик паспортто студент акырындап татаалдашуучу талаптары менен төрт деңгээлдерде өзүнүн коммуникативдик билгичтиктерин өзү баалашы керек (Жалпы европалык компетенциялар)» [6, 123-б.]. Мындан тышкаркы, биздин пикирибизче, тилдик паспортко Placement Test'анын (диагностикалык тесттин) натыйжалары да камтылганы максатка ылайыктуу.

Жогорку окуу жайларында чет тилин үйрөнүүнүн баштапкы этабында тилдик паспорт студентке тилге ээ болуудагы өзүнүн реалдуу деңгээлин (б.а., чет тили аркылуу билим алуучу, студент эмнени жасай аларын) баалоого жана аңдап туюнууга, ошондой эле тилди окуп үйрөнүүнүн жана ага ээ болуунун перспективаларын аныктоого көмөктөшөт. Портфолионун бул бөлүгү, биринчи кезекте, студентке, өзүнүн тилге ээ болуу деңгээлин аныктоодо өзүн өзү сындоосуна ылайыкташтырылган, андан да, биздин көз карашыбызда, тилдик паспортту студент жазып толтургандан кийин анын материалдары менен окутуучунун да таанышуусу максатка ылайыктуу болот. Бул окутуучулук ишти пландаштырууга жардам берет. Бул этапта, мына ушундайча, студент анализдөө жана системалаштыруу аракеттерин, ал эми окутуучу уюштуруу, мотив-

дештирүү жана пландаштыруу аракеттерин жүзөгө ашырат.

Студенттин өз алдынча ишинин экинчи жана үчүнчү этаптарында студент портфолионун экинчи бөлүгүн – Тилдик өмүр баянды (языковая биография) жазып толтурат. Ал өз ичине төрт бөлүмдү камтыйт:

1. *«Чет тилин үйрөнүүдөгү менин максаттарым»* – студент чет тилин эмне үчүн үйрөнүп жатканын жазат, ошондой эле, өзүнүн көз карашынан алганда, көбүрөөк маанилүү деп эсептеген тилдик билгичтиктерди аныктайт. Бекмедөө же орнотуу теориясынын негизги жоболорунан чыгып, бул бөлүмдү жазып толтуруу процессинде студент тилди үйрөнүүгө карата көрсөтмөнү алат. Аз эмес маанилүү болуп билим алуучудагы көрсөтмөнүн ички керектөөлөрүнүн, анын окуп билим алуудагы жекече кызыкдарлыгынын таасир этүүсү астында калыптангандыгы эсептелинет. Мындай ойду окумуштуу И.А. Зимняя да айткан [4, 42-23 бб.]. Бул, өз кезегинде, студенттин курстан өтүүгө өзү даяр болгондугун аныктайт жана ага инсандык-маанилүүлүк мүнөзүн берүү менен чет тили боюнча өз алдынча иштөөсүн жүзөгө ашырууга түртөт. Демек, *«Чет тилин үйрөнүүдөгү менин максаттарым»* бөлүмү окуу ишмердүүлүгүндөгү максат коюу функциясы менен байланыштуу. Биздин пикирибизче, чет тилин үйрөнүү максаттарын көбүрөөк адекваттуу жана толук түшүнүү үчүн (максатка умтулуу, үстүрт түшүнгөн боюнча калбаш үчүн) студент окутуучусу менен окуп билим алуунун мындан аркы стратегиясын белгилеп, таблица жазып толтуруунун натыйжаларын талкуулоосу зарыл [2, 114-б.].

2. *«Чет тилин үйрөнүүдөгү менин таржымалым»* – билим алуучу хронологияны сактап, чет тилин үйрөнүүдөгү өзүнүн тажрыйбасын баяндап жазат.

3. *«Менин көбүрөөк маанилүү тилдик жана маданият аралык тажрыйбам»* – анын кенен баяндалышы.

Бул эки бөлүмдү толтуруу процессинде студент өзүнүн маданият аралык жана тилдик тажрыйбасын хронологиялуу баяндап жазат жана системалаштырат (бул аңдап туюнгандыкты өнүктүрүүгө өбөлгө болот).

Жазып толтурулган бөлүмдөр менен таанышкандан кийин окутуучу студенттердин даярдык деңгээли тууралуу көбүрөөк так түшүнүк алат, бул ага топтогу (группадагы) ишти мындан ары карай пландаштырууга жардам берет.

Студенттин өз алдынча ишинин бул этабында студент менен окутуучунун максат коюу, пландаштыруу жана бирге аткарчу ишти уюштуруу сыяктуу аракеттери ишке ашырылат.

Үчүнчү этапта студенттин өз алдынча ишинин негизинде уюштуруу болжолдонот, алар төмөнкүлөр:

▪ Студенттин өз алдынча ишинин процессинде мультимедий компетенцияны калыптандыруу үчүн көнүгүүлөрдүн комплекси.

▪ Тилдик өмүр баяндан – «Менин чет тилин үйрөнүүдө берген артыкчылыктарым» деген төртүнчү бөлүмүн аткаруу.

Студенттин өз алдынча иш процессинде ММКны калыптандырууга багытталган көнүгүүлөрдүн иштелип чыккан комплексин аткарууну биз үч деңгээлде уюштурууну сунуштайбыз:

1. Репродуктивдүү деңгээлдер;
2. Кайтарымдуу деңгээлдер;
3. Чыгармачылык деңгээлдер.

Булардын ар биринде студентке мультимедий компетенцияны калыптандырууга өбөлгө түзүүчү көнүгүүлөрдүн комплексин аткаруусу зарыл. Комплексте көнүгүүлөр бириктирилет жана жалпылаштырылат.

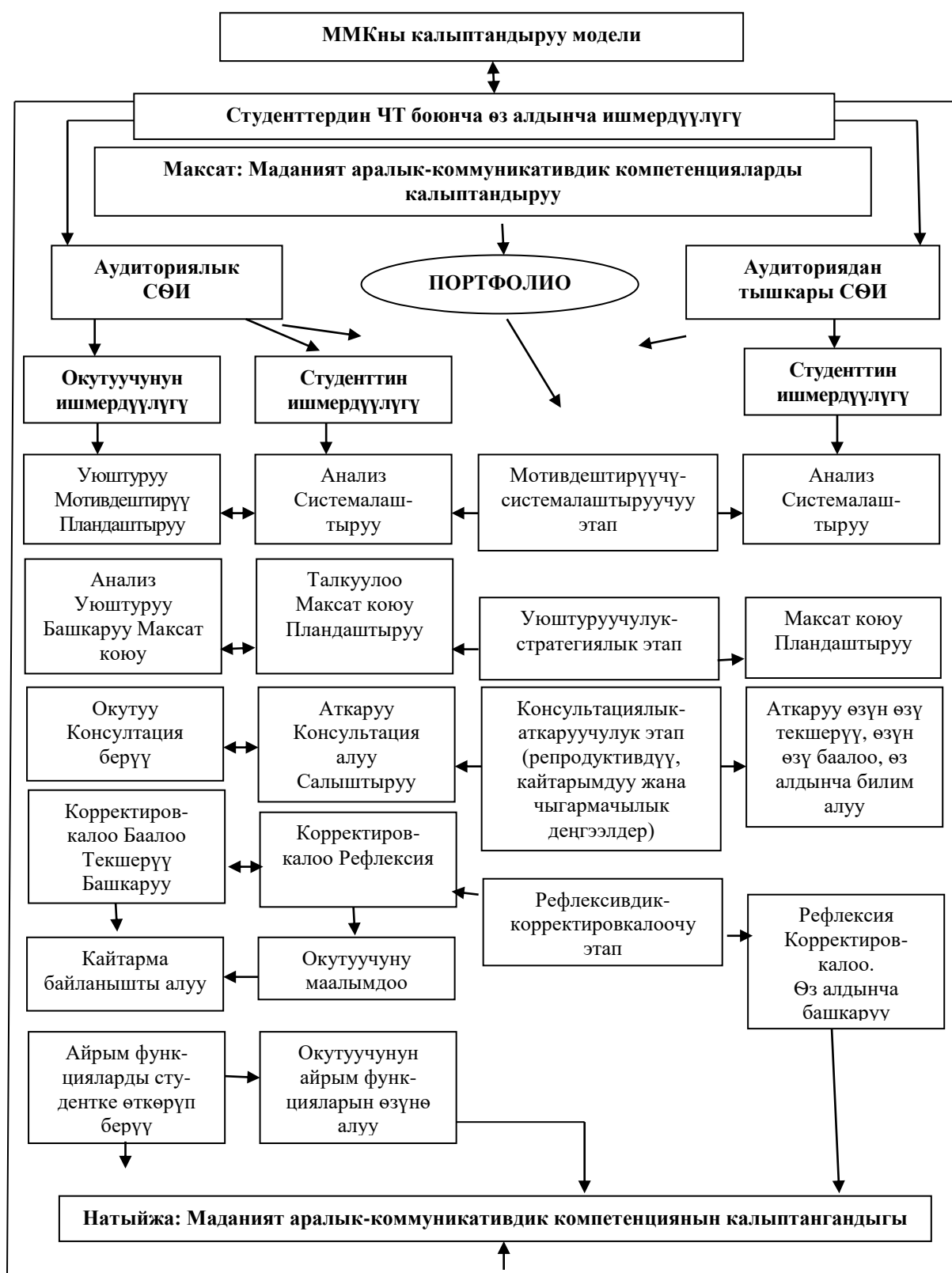
1. *Баарлашууга даярдоочулар* (атап айтканда – а); грамматикалык, лексикалык, фонетикалык көндүмдөрдү калыптандырууга өбөлгө түзүүчүлөр: иммитациялык, алмаштыруучулук, бириктирүүчүлүк жана б) студенттерди үйрөнүлүп жаткан тилдин, элдин өлкөсүнүн маданияты менен тааныштыруучу, буларды аткарып, студент маданият тууралуу үстүрт билимдерди – тааныштыруучулук текст/роликтерди, маданият аралык маалыматты камтуучу кейстик тапшырмаларды алат);

2. *Баарлашуу процессин моделдештирүүчүлөр* (атап айтканда – коммуникативдик билгичтиктерди калыптандырууга өбөлгө

түзүүчүлөр). Угузуу жана окуу билгичтиктерин калыптандыруу экстенсивдүү жана интенсивдүү жолдор менен угуунун жана окуунун үстүнөн болчу ишти болжолдойт. Сүйлөө жана жазуу билгичтиктерин калыптандыруу глобалдуу билгичтиктин жана анын суб-билгичтигин түзүүчүсүнүн үстүнөн болчу ишти көңүлгө алат;

3. *Баарлашууда иш практикасын камсыз кылуучулар* (тилди алып жүрүүчү (носители языка) менен түздөн-түз жана ортолук катышты көңүлгө алуучу көнүгүүлөр), мисалы, жеринде окутуу усулун колдонуу, тандем-усул, биргеликтеги долбоорлор, чет тилин үйрөнүү үчүн атайын адистештирилген сайттардагы баарлашуу – *Speaky, HelloTalk, Polyglotclub, Couchsurfing, Lang-8, italki* ж.б. Көнүгүүнүн аткарылганы тууралуу белгини (студенттин комментарийлери жана анын өзүн өзү баалоосу менен) студент өзү толтуруп жаткан билдирмеге киргизет. Мындан тышкары, студентке өзүнүн көз карашында көбүрөөк ийгиликтүү делинген иштерди (докладдар, өз алдынча жана топтук долбоорлор, дил баяндар ж.б.) иргеп алуу сунушталат, булар Портфолионун үчүнчү бөлүгүндө алып чыгылышы керек. Студент кызыктуу иштерди Билдирмеге иргеп киргизүү менен, аларды анализдөөсү керек, бул рефлексияга өбөлгө түзөт. Ошентип, студенттин өз алдынча ишинин үчүнчү жана төртүнчү этаптарында студенттин жана окутуучунун кыймыл-аракеттеринин бүтүндөй бир катарын: аткарууну, өзүн өзү текшерүүнү, өзүн өзү баалоону, өз алдынча билим алууну, консубтацияны, салыштырууну, окутууну, корректирлөөнү, көзөмөлдөп текшерүүнү, баалоону ишке ашырат. Студенттин өз алдынча ишин башкаруу Портфолионун бөлүктөрүнүн кадамдап алып чыгылуусунда жана аны менен болчу ишти уюштурууда жүзөгө ашырылат. Студентке өз алдынча иш маалында окуу ишмердүүлүгүнүн жигердүү субъектисинин ролу, ал эми окутуучуга бул ишмердүүлүктү багыттап туруучу консультанттын ролу ыйгарылат.

Портфолиодо СӨИ процессинде ММКны калыптандыруунун моделин схема түрүндө да берсе болот (1-схеманы караңыз).

1-схема. Портфолио негизинде чет тили боюнча СӨИ ишмердүүлүгүн ММКны калыптандыруунун модели

Корутунду. Демек, чет тили боюнча студенттин өз алдынча иш процессинде ММКны калыптандыруу максатында портфолионун моделин түзүүгө таянса болот. Мындай модель студенттин өз алдынча ишинин системалуулугун шарттайт жана анын натыйжалуулугун жогорулатат; студенттик мультимаданий баарлашуудагы жетишкендиктерди баалоонун эсебинен окуу процессинин алкагын кеңейтүү мүмкүнчүлүгүн берет; адекваттуу өзүн өзү баалоону өнүктүрүүгө жана мотивдештирүүнү жогорулатууга өбөлгө болот, бул болсо, түпкүлүгүндө, окутуунун түпкү максатын даана сезүүгө көз каранды; окутуунун аралыктык натыйжаларын көрүү мүмкүнчүлүгүн берет; студенттин ишин пландаштыруу, максат коюу кыймыл-аракеттерине жана баалоо системасына катыштыруунун эсебинен инсанга багыттап окутуунун негизги эрежелерин ишке ашырууга мүмкүнчүлүк түзөт; окутуудагы жана ММКны жана өз алдынча билим алуучулук компетенцияны калыптандыруудагы үзгүлтүксүздүк принцибин ишке ашырууга өбөлгөлөрдү түзөт.

Адабияттар:

1. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, и реализация: пер. с англ. / Дж. Равен. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.
2. Glaser, R. Education and Thinking: The role of Knowledge / R. Glaser // American Psychologist, 1984. – V. 39 (2). – P. 93-104.
3. Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования: Методическое пособие. Изд. 2-е. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 114 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
5. Шаршнева В. Как оценить междисциплинарные компетентности студента // Высшее образование в России. – 2007. – № 10. – С. 48-50.
6. Меркулова С. Проблема оценки качества подготовки: компетентностный подход // Высшее образование в России. – 2007. – № 8. – С. 127-129.
7. Бекматова Ж.Т. Аалмдашуу процессинде Кыргызстандагы жогорку кесиптик билим берүүдө англис тилин окутуу процессинде кептик компетенттүүлүктү калыптандыруунун зарылдыгы // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2021. – № 1 (53). – С. 99-106.

Рецензиялаган:

Асипова Н.А.,

педагогика илимдеринин доктору, профессор